Scientific Journal
ISLAMIC REVELUTION STUDIES
Vol. 21, Spring 2024, No. 76

Pathology of the failure of 2011 Egyptian revolution to realize structural transformations and its comparative analysis with the 1979 Iranian revolution

Mojtaba Sheikhi[1] \ Seyed Hasan Malaekeh[2] \ Masoud Jafarinejad[3]
1. PhD student in the Department of Political Science, Islamic Azad University, Shahreza, Isfahan, Iran. *mavara.mojtaba@gmail.com*
2. Assistant Professor, Department of Political Science, Islamic Azad University, Shahreza, Isfahan, Iran (Corresponding author). *hmalaekeh@iau.ac.ir*
3. Assistant Professor, Department of Political Science, Islamic Azad University, Shahreza, Isfahan, Iran. *jafarinezhad@iaush.ac.ir*

Abstract Info	Abstract
Article Type: Research Article	In this article, the 2011 Egyptian revolution is discussed from a holistic and structuralist point of view. The problem of the study follows as: why the new rulers have not been able to transform the basic structures like the Iranian Islamic Revolution? The hypothesis is that not changing the structure of the revolutionary model will lead to failure. Skocpol's historical adaptation structuralism model was used as research methodology. Not accompanying the society with the new power of the brotherhood in the Islamization of the society is one of the most important challenges. Morsi did not have a written plan for revolutionary developments. Egypt's reliance on the structure of the republic and referring to public votes is one of the convincing evidences for the impossibility of the revolution in Egypt; because the revolution must replace the previous model with new structures. About the Islamic Revolution of Iran, after the establishment of power, the revolutionaries were able to eliminate the foundation of the Pahlavi structure by relying on the general referendum and establishing the political system of the Islamic Republic and change the social structures in a fundamental way.
Received: 2024.02.09 **Accepted:** 2024.06.23	
Keywords	Islamic Revolution, Islamic Awakening, Egyptian Revolution, Egyptian Social Structures, Basic Values, Social Classes.
Cite this article:	Hashemizadeh, Seyed Hossein, Amir Mohsen Irfan, Reza Bigdelu & Amir Siahpoosh (2024). The idea of de-antiquarianism in Iran during the era of the Islamic Revolution (Etymology and intellectual criterion). *The History of Islamic Culture And Civilization*. 15 (1), 231-250. DOI: ??
DOI:	??
Publisher:	Islamic Maaref University, Qom, Iran.

Introduction

Several definitions of revolution have been presented in political science and literature so far. From the point of view of political sociology, the theories that have paid special attention to the revolution in the context of the social construct-based society's structures are considered as one of the important revolution-related theories. The structuralism is chosen from the sociological school based on the comparative and historical sociology of the revolution in order to answer the main question of the research according to the sociological context of the revolution and comparing the important transformations in the societies of Egypt and Iran, "How can the failure of the 2011 Egyptian revolution and the victory be explained?" Iran's 1979 revolution with an emphasis on historical comparison and matching?" Also, to prove or disprove the main hypothesis of the research by using different sources and carrying out validity and reliability, "Deep social transformations including changes in values and social structures play a decisive role in the failure of the Egyptian revolution".

Methodology

This study is a theoretical and developmental research in terms of objective, and descriptive-analytical and comparative research in terms of nature and method. Documentary analysis and historical-comparative analysis (as a Qualitative Research Method) was used in this study, therefore, information related to the causes of the revolution in Iran and Egypt was collected by referring to documents (books, articles...) Also, the historical-comparative method of Theda Skocpol was used to compare the changes of the basic structures in the Iranian and Egyptian revolutions, in such a way that it was tried to compare the similarities and differences in each of the two revolutions.

Discussion

The role and position of the army, Al-Azhar University and the republic based on democracy and elections are noteworthy and reflective in the study of the political and social structure of Egypt. It may be said that the tripartite states of the Arab Republic of Egypt have confiscated the development process for their own benefit by weakening the secular-liberal parties and trying to claim successes for themselves. In the Pahlavi era of Iran, the Shah of Iran as the main element of the social structure plays a decisive role in the political, social and economic changes of the society. The court and the army make up this structure. Changes in power structures are taken into account to understand the role of structure in the revolutionary developments of Egypt and Iran. In Egypt, Morsi and Muslim Brotherhood could not make fundamental changes in the existing structures, despite short-term efforts, because the tripartite army, al-Azhar, and the democracy-based republic were still effective. The situation is completely different in Iran, because Shah and the court were removed in the new system and the monarchy was replaced by a republic based on the teachings of Islam.

Conclusion

No fundamental change was created in the transfer of power in Egypt; The legal president was replaced by another legal president. The army continued to show strength in the political structure and the liberals played the role of mediator between Egypt and the West as before. Public dissatisfaction intensified a year after Morsi, and finally led to

the intervention of the judiciary and the army to remove Mubarak. In the same way, the next president - Sisi - also moved in the usual direction of the Egyptian political society, and there was no change from Morsi to Sisi in Egypt, there was no will for fundamental changes. No person, group or organization actually wanted a revolution. Changing the status quo may have been the only goal of the Egyptian opposition. Even the liberals and seculars did not speak against the social structure of Egypt. On the other hand, the Iranian revolution was very different from the former political regime in terms of form and nature and had completely evolved fundamental values and class and social structures. Therefore, the term revolution is suitable for it in political sociology. By examining all the discussed issues and aspects, this hypothesis "deep transformations in the victory of the Islamic Revolution of Iran and the lack of these transformations have been effective in the failure of the 2011 Egyptian Revolution" has been fully confirmed and proven. According to the results, creating fundamental changes in the basic values and structures of a political society is a very important indicator for determining the occurrence or non-occurrence of a revolution.

References

- Abbasi, Ebrahim (2004). *Pahlavi government and economic development*. Tehran: Islamic Revolution Documents Center. [In Persian]
- Abo el-Fetouh, Amira (2023). We did not preserve, protect or take proper care of the revolution; that's the reality, https://www.middleeastmonitor.com/
- Abrahamian, Ervand (1999. *Iran between two revolutions*. translated by Kazem Firouzmand and others. Tehran: Merkaz. [In Persian]
- Akwani, Seyyed Hamdaleh; Kayani, Ameran (2013). "The hegemony and failure of the Muslim Brotherhood in Egypt (2011-2013); the turn of political opportunities and domestic contexts". *International Relations Research Quarterly*. fourteenth issue. [In Persian]
- Azghandi, Alireza (2006). *Iran's political elites between two revolutions*. Tehran: Qoms, third edition. [In Persian]
- Azizi, Hoshang; Kazemi, Ali Asghar (2018). "Egyptian Muslim Brotherhood in power and reasons for political failure". *World Politics Quarterly*, 7 (1). [In persian]
- Beshara, Azmi (2023). *From the Republic of July to the January Egyptian Revolution*. Translated by Ramin Hossein Abadian. Tehran: Iran Publication. [In Persian]
- Coser, Lewis A.; Rosenberg, Bernard (2014). *Basic Sociological Theories*. Translated by Farhang Ershad. Tehran: Ney Publishing [In Persian]
- Dehghani Firouzabadi, Seyyed Jalaluddin; Karimi, Parisa (2014). "The military and the transition to democracy in Arab countries: a case study: the military in the political-social developments of Egypt (2011-2015)". *International Relations Research Quarterly*. 14 (1). [In persian]
- Domanlou, Tayyaba; and others (2014). "Democracy or authoritarianism: the political failure of the Muslim Brotherhood". *Islamic World Political Research Quarterly*. 4 (1). [In persian]
- Ebrahimi, Muhammad et al (2006). *Muslim Brotherhood of Egypt*. Translated by

Andisheh Sazan-e Noor Studies Institute. Tehran: Andishe Sazan Noor [In Persian]
- Esmaili, Alireza; Bayani, Ali (2012). "The trend of the structure and function of political-economic development from the land reforms to the Islamic revolution (1961-1978)". *The specialized scientific monthly of the Voice of the Islamic Republic of Iran*. 10 (3). [In Persian]
- Fazl Ali, Reza, Wednesday, (13.4.2016). "The role of the army in the nation-building process in Egypt". *Ettela'at newspaper* . [In Persian]
- Kafash, Omid (2021). *An Analytical Introduction to the Islamic Revolution of Iran*. Tehran: Farnama [In Persian].
- Khlebnikov, A. (2016). Why did the 2011 Egyptian Revolution fail?. ***Center European journal of international and security studies***. 10 (1).
- Latifian, Saeeda (2018). "Military Intervention in Middle East Politics". *Politics Quarterly*. 39 (4). [In persian]
- Little, Daniel (1994). *An Introduction to the Philosophy of Social Science*. Translated by Abdul Karim Soroush. Tehran: Serat. [In Persian]
- Maqshoodi, Mojtabi; Heydari, Shaghaig (2013). "The role of new communication tools in promoting movements in North Africa". *Political and Economic Information*. 29 (4). 44-59. [In Persian]
- Moadel, Mansoor (2003). *Class, Politics and Ideology in the Iranian Revolution*. Translated by Mohammad Salar Kasraei. Tehran: Baz Publication. [In Persian]
- Montazeri, Armin (14.1.2023). "Failed experience", *Ham Mihan newspaper* [In Persian]
- Nada Matta (04.25.2023). "Class Dynamics Explain the Egyptian Revolution". https://catalyst-journal.com.
- Nagasawa, E. (2012). *Comparing Two Egyptian Revolutions: 1952 vs. 2011*. Tokyo: Hitotsubashi University Repository.
- Panahi, Mohammad Hossein (2006). "Effect of the Islamic Revolution on the theories of the occurrence of revolutions". *Law and Politics Research Bimonthly*. 8 (4). [In persian]
- Poursaid, Farzad (2011). "A comparative study of the Iranian Islamic Revolution and the Egyptian Revolution". *Strategic Studies Quarterly*. 2 (2). [In persian]
- Qamezadeh, Vahidah (2012). *The role of the Muslim Brotherhood in Islamic awakening in Egypt*. Master's thesis. Tehran: Tarbiat Moalem University. [In Persian]
- Rafipour, Faramarz (1988). *Development and Conflict*. Tehran: Sahami Publishing Company. [In Persian]
- Rahdar, Ahmad (2014). "Islamic revolution of Iran is a challenge to constructivist theories". *Amozeh Quarterly*. 7 (1). [In persian]
- Seidman, S. (1994). *Contested knowledge, Social theory in the post modern Era*. Oxford: Blackwell publisher.
- Seyyed Emami, Kavos (2014). "Historical-comparative methods in the works of Skocpol and Tilly". *Religion and Communication Quarterly*. 1 (3). [In persian]

- Simber, Reza; Nasirzadeh, Hossein (2013). "Islamic Awakening and Ethnology of the Muslim Brotherhood's Discourse". *International Relations Research Quarterly*. 4 (1). [In persian]
- Skocpol, Theda (2013). "Rentier state and Shi'a Islam in the Iranian Revolution". Translated by Mohammad Taghi Delfrooz. *Strategic Studies Quarterly*. 6 (1). [In persian]
- Zahiri, Alireza. (1997). “The effect of heterogeneous reforms on the occurrence of the Islamic revolution in Iran”. *Collection of articles of the first seminar of the Islamic revolution*. Volume 2, Qom: Maarif Publishing House. [In Persian]

مجلة علمية
دراسات الثورة الإسلامية
جامعة المعارف الإسلامية
السنة ٢١ / ربيع عام ١٤٤٥ / العدد ٧٦

دراسة سبب عدم قوة ثورة ٢٠١١ فى مصر لتحقيق التغييرات الهيكلية ومقارنتها مع الثورة الإسلامية الإيرانية

مجتبي شيخي[١] / السيد حسن ملائكه[٢] / مسعود جعفري نجاد[٣]

١. طالب دكتوراه في العلوم السياسية، فرع علم الاجتماع السياسي، جامعة آزاد الإسلامية، فرع شهرضا، اصفهان، ايران.
mavara.mojtaba@gmail.com

٢. أستاذ مساعد في قسم العلوم السياسية، جامعة آزاد الإسلامية، فرع شهرضا، اصفهان، ايران (الكاتب المسؤول).
hmalaekeh@iau.ac.ir

٣. أستاذ مساعد في قسم العلوم السياسية، جامعة آزاد الإسلامية، فرع شهرضا، اصفهان، ايران.
jafarinezhad@iaush.ac.ir

معلومات المادة	ملخّص البحث
نوع المقال: بحث **تاريخ الاستلام:** ١٤٤٥/٠٧/٢٨ **تاريخ القبول:** ١٤٤٥/١٢/١٦	تدرس هذه المقالة الثورة المصرية ٢٠١١ بنظرة شمولية وبنيوية، فالسؤال هو لماذا لم يقدر الحكام الجدد تحويل الهياكل الأساسية مثل الثورة الإسلامية الإيرانية؟ إنّ الفرضية هي أنّ عدم تغيير الهيكل سيؤدّي بالثورة إلى الفشل. قد استفدنا من المنهج البنيوي للتاريخ المقارن لسكوكبول كأسلوب البحث. من أهمّ التحدّيات هو عدم مرافقة المجتمع مع التيار السائد الجديد، الإخوان، في أسلمة المجتمع. لم يكن مرسي يمتلك خطط مدروسة للتطورات الثورية. إنّ اعتماد مصر على هيكل الجمهورية والرجوع إلى الأصوات الشعبية من الأدلة المتقنة على استحالة الثورة في مصر، لأنّه من اللازم أن تستبدل الثورة النموذج السابق بالهياكل الجديدة. تمكّن الثوار في الثورة الإسلامية الإيرانية بعد تثبيت السلطة، إزالة أسس الهيكل البهلوي بالاعتماد على الاستفتاء العام وتأسيس النظام السياسي للجمهورية الإسلامية، وكذلك تحويل الهياكل الاجتماعية بشكل أساسي.
الألفاظ المفتاحية	الثورة الإسلامية، الصحوة الإسلامية، الثورة المصرية، هياكل مصر الاجتماعية، القيم الأساسية، الطبقات الاجتماعية.
الاقتباس:	هاشمي‌زاده، سيد حسين، اميرمحسن عرفان، رضا بيگدلو و امير سياهپوش (١٤٤٥). فكرة امحاء التاريخ الاسطوري في ايران في عصر الثورة الاسلامية (معرفه النشأة و الميزات الفكرية). *مجلة تاريخ الثقافة والحضارة الأسلامية*. ١٥ (١). ٢٥٠ ـ٢٣١. DOI: ??
رمز DOI:	??
الناشر:	جامعة المعارف الإسلامية، قم، ايران.

نشریه علمی
مطالعات انقلاب اسلامی
سال ۲۱، بهار ۱۴۰۳، شماره ۷۶

آسیب‌شناسی ناتوانی انقلاب ۲۰۱۱ مصر در تحقق دگرگونی‌های ساختاری و مقایسه آن با انقلاب اسلامی ایران

مجتبی شیخی[۱] / سید حسن ملائکه[۲] / مسعود جعفری‌نژاد[۳]

۱. دانشجوی دکتری رشته علوم سیاسی گرایش جامعه‌شناسی سیاسی، واحد شهرضا، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرضا، ایران.
mavara.mojtaba@gmail.com

۲. استادیار، گروه علوم سیاسی، واحد شهرضا، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرضا، ایران. (نویسنده مسئول).
hmalaekeh@iau.ac.ir

۳. استادیار، گروه علوم سیاسی، واحد شهرضا، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرضا، ایران.
jafarinezhad@iaush.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی (۲۳۱ ـ ۲۵۰)	در این مقاله از نگاه کل‌نگر و ساختارگرایانه به انقلاب ۲۰۱۱ مصر پرداخته شده است. مسئله این است که چرا حاکمان جدید نتوانسته‌اند همچون انقلاب اسلامی ایران ساختارهای بنیادین را متحول کنند؟ فرضیه این است که تغییر ندادن ساختار مدل انقلابی را به ناکامی می‌رساند. مدل ساختارگرایی تطبیق تاریخی اسکاچپول به‌عنوان روش‌شناسی تحقیق استفاده شد. همراهی نکردن جامعه با جریان نوقدرت اخوان در اسلامیزاسیون جامعه یکی از مهم‌ترین چالش‌های ایجاد شده است. مرسی از برنامه‌ای مدون برای تحولات انقلابی برخوردار نبود. اتکای مصر بر ساختار جمهوریت و مراجعه به آرای عمومی یکی از شواهد متقن برای تحقق‌ناپذیری انقلاب در مصر است؛ چراکه انقلاب باید ساختارهایی نوین را جایگزین مدل قبل کند. درباره انقلاب اسلامی ایران انقلابیون توانستند پس از استقرار قدرت، بنیان ساختار پهلویسم را با اتکا به رفراندوم عمومی و ایجاد نظام سیاسی جمهوری اسلامی مستقر کنند. همچنین ساختارهای اجتماعی را به نحوی اساسی متحول سازند.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۲۰ **تاریخ پذیرش:** ۱۴۰۳/۰۴/۰۳	
واژگان کلیدی	انقلاب اسلامی، بیداری اسلامی، انقلاب مصر، ساختارهای اجتماعی مصر، ارزش‌های بنیادین، طبقات اجتماعی.
استناد:	شیخی، مجتبی، سید حسن ملائکه و مسعود جعفری‌نژاد (۱۴۰۳). آسیب‌شناسی ناتوانی انقلاب ۲۰۱۱ مصر در تحقق دگرگونی‌های ساختاری و مقایسه آن با انقلاب اسلامی ایران. *مطالعات انقلاب اسلامی*. ۲۱ (۱). ۲۵۰ ـ ۲۳۱. DOI: ??
کد DOI:	??
ناشر:	دانشگاه معارف اسلامی، قم، ایران.

طرح مسئله

انقلاب‌های اجتماعی مطابق تقسیم‌بندی اسکاچپول، همواره تحول در ساختارهای اجتماعی و نقش طبقات در قدرت سیاسی را به‌عنوان مهم‌ترین نمود و نتیجه تحقق‌پذیری انقلاب در نظر گرفته‌اند. این تحقیق نیز با در نظر گرفتن این شاخصه مهم، تحولات سیاسی جامعه مصر را که منجر به سرنگونی دولت اسلام‌گرای مرسی و ناکامی در تحقق تحولات ساختاری شد بررسی می‌کند. اگر مطالعه مقایسه‌ای واحدها به صورت سیستماتیک انجام شود، می‌توان به توصیف زمینه‌ای، طبقه‌بندی، آزمون فرضیه و پیش‌بینی دست یافت (منوچهری، ۱۳۹۰: ۲۵۶).

اهداف

یکی از اهداف بنیادین تحقیق تثبیت دیدگاهی است که انقلاب را فرایندی طولانی، پیچیده، دگرگون‌کننده ارزش‌ها و ساختارهای اساسی و برهم‌زننده نظم اجتماعی پیشین قلمداد کرده و از میان ده‌ها تلاش موفق برای تغییر حکومت‌ها و رژیم‌های سیاسی، صرفاً نمونه‌های معدود و انگشت‌شماری را به‌عنوان «انقلاب» پذیرفته است.

در مقاله پیش رو، کشف و شناسایی علل و عوامل شکست انقلاب ۲۰۱۱ مصر هدف غایی تحقیق است و بدین منظور از منظر جامعه‌شناسی سیاسی و تحولات مبتنی بر ارزش و ساخت اجتماعی اهمیت فوق‌العاده دارد. دو عنصر اخیر برای مرزبندی انقلاب و غیر انقلاب (اصلاحات، شورش، جنگ داخلی و نظایر آن) بسیار تعیین‌کننده‌اند.

فرضیه

به نظر می‌رسد توجه به تغییرات بنیادین ساختارهای اجتماعی در شکست انقلاب مصر دارای نقش تعیین‌کننده است. همچنین مفروض است که تغییرات موفقیت‌آمیز در ساختارهای اساسی ایران موجب پیروزی انقلاب اسلامی ایران شده است.

روش‌شناسی

این پژوهش از منظر هدف نظری و توسعه‌ای و بر اساس ماهیت و روش توصیفی‌تحلیلی و مقایسه‌ای است. روش انجام این پژوهش تحلیل اسنادی و تحلیل تاریخی‌تطبیقی است که از انواع روش‌های کیفی است. به این ترتیب، با مراجعه به اسناد (کتاب‌ها، مقالات و...) اطلاعات مربوط به علل در انقلاب ایران و مصر گردآوری شد. همچنین از روش تاریخی‌تطبیقی به مقایسه دو رویداد تاریخی انقلاب در ایران و

مصر پرداخته شد؛ به این صورت که تلاش شد موارد شباهت و تفاوت در هریک از دو انقلاب با یکدیگر مقایسه شود.

تحقیق تطبیقی در علوم اجتماعی تحقیقی است که دو یا چند جامعه، فرهنگ یا کشور (در مطالعات تطبیقی روش غالب مقایسه کشورها بوده است) را به‌طور منظم و سیستماتیک مقایسه می‌نماید که این مقاله نیز به همین روش پایبند بوده است. در هر حال، در روش تطبیقی که غالباً تبیین هدف اصلی و عمده تحقیق است واحدهای کلان اجتماعی محوریت دارند؛ چون این نوع واحدها اجزای سازنده تبیین‌هایی هستند که تئوری‌پردازان اجتماعی و سیاسی عرضه کرده‌اند (عظیمی، ۱۳۹۵: ۹۸).

عده‌ای از نظریه‌پردازان نظیر مک‌اینتایر سیاست تطبیقی را به دلیل پیچیدگی‌های مختلف سیستم‌های سیاسی نقد می‌کنند، اما نظریه‌پردازانی نظیر کلیفورد گیرتز روش تحلیل تطبیقی را توصیف فربه می‌دانند که استفاده از تاریخ تطبیقی یا روایت‌های تحلیلی در آن وجود دارد. بنابراین، اگر هدف مقایسه کل نظام‌ها باشد، باید بسترهای تاریخی بررسی شوند (گودوین و تیلی، ۱۳۹۰: ۳۳۱ ـ ۳۳۰). ازاین‌رو، تحلیل مقایسه‌ای بخشی از روش‌های تجربی است که عموماً هدف آن مقایسه و بررسی تعداد معدود از یک متغیر در یک نمونه وسیع از واحدهاست. در تجزیه‌وتحلیل مقایسه‌ای علاوه بر آنکه اطلاعات جمع‌آوری‌شده به صورت توصیفی تجزیه‌وتحلیل می‌شوند، با یکدیگر مقایسه نیز می‌شوند (طاهری، ۱۳۹۲: ۱۹۱ ـ ۱۹۰).

با توجه به ماهیت موضوع تحلیل مقایسه‌ای در عملکرد ساخت‌یابی انقلاب اسلامی ایران و انقلاب مصر، اهداف روشی این پژوهش توصیف زمینه‌های اجتماعی‌تاریخی و واحد تحلیل انقلاب ایران و مصر است.

ساختارگرایی مدنظر تدا اسکاچپول و روش مقایسه تطبیق تاریخی او می‌تواند راهکاری مناسب برای مقایسه و تطابق تاریخی چگونگی شکست انقلاب ۲۰۱۱ مصر و پیروزی انقلاب اسلامی ایران در نظر گرفته شود.

پیشینه

ردیف	نام نویسنده و اثر علمی	روش‌شناسی اثر
۱	سعید آقاعلیخانی، «مصر یک سال بعد از انقلاب»، مجله ***رویدادها و تحلیل‌ها***، ش ۲۶۴، بهمن و اسفند ۱۳۹۰.	نظریه گفتمان
۲	فرزاد پورسعید، «بررسی مقایسه‌ای انقلاب اسلامی ایران و انقلاب مصر»، فصلنامه ***مطالعات راهبردی***، تابستان ۱۳۹۰، ش ۲، شماره مسلسل ۵۲.	نظریه سیستم‌ها

ردیف	نام نویسنده و اثر علمی	روش‌شناسی اثر
۳	جلیل دارا، «نقش اخوان المسلمین در انقلاب ۲۰۱۱ مصر در پرتو رابطه ساختار ـ کارگزار»، فصلنامه ***پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام***، پاییز ۱۳۹۲، سال سوم.	نظریه فردگرایی روان‌شناسانه (سطح خرد)
۴	فرهاد سهامی، «تحلیل مقایسه‌ای عملکرد ساخت‌یابی در روند انقلاب اسلامی ایران (۱۹۷۹) و انقلاب مصر (۲۰۱۱)»، فصلنامه ***انقلاب اسلامی***، بهار ۱۳۹۷، سال هشتم، ش ۲۶.	نظریه ساختارگرایی
۵	الهه عابدینی نجف‌آبادی، «مقایسه زمینه‌های وقوع انقلاب اسلامی ایران و انقلاب مصر بر اساس مدل نظری جان فوران»، مجله ***جامعه‌شناسی تاریخی***، بهار و تابستان ۱۳۹۶، دوره نهم، ش ۱.	مدل ترکیبی جان فوران
۶	Peter Hessler, ***Egypt's failed revolution***, www.newyorker.com/magazine/2017/01/02/egypts_failed_revolution	نظریه کارکردگرایی
۷	Alexey Khlebnikov, ***Why did the 2011 Egyptian Revolution Fail***?, Center European journal of international and security studies 10, no. 3, Januray 2016.	نظریه ساختارگرایی

(تحقیقات نویسندگان، ۱۳۹۹)

برخی مطالعات انجام‌شده با روش‌شناسی کاملاً متمایزی به مطالعه موردی انقلاب‌های مصر و ایران پرداخته‌اند (فردگرایی، سیستم‌ها، کارکردگرایی). درباره سایر بررسی‌ها باید اذعان داشت گرچه با ساختارگرایی مطابقت دارند، وجه تمایز آنها با این مقاله این است که در این مقاله از روش ساختارگرایی تطبیقی تاریخی اسکاچپول استفاده شده است که پژوهشی نوآورانه و خلاقانه محسوب می‌شود.

چارچوب نظری

ساختارگرایی عمدتاً در مقابل اراده‌گرایی فردی قرار می‌گیرد. ساختارگرایان اهمیتی به نقش فرد در فرایندهای اجتماعی نمی‌دهند و معتقدند ساختارها در رفتار کارگزاران و حاکمیت سیاسی نقش تعیین‌کننده دارند. بنابراین، پژوهشگر اجتماعی به جای پرداختن به انگیزه‌ها و شخصیت افراد، باید شاکله بنیادین ساختارهای اجتماعی را بیابد. پس از تشخیص و شناساندن بنیان ساختارها می‌تواند کنش‌های رهبران و کارگزاران سیاسی و اجتماعی را پیش‌بینی کند؛ زیرا افراد در هر صورت نمی‌توانند فراتر از ساختارها و چارچوب‌های قدرت اجتماعی عمل کنند و کنش فردی درون ساختار مفهوم خود را می‌یابد (Seidman, 1994: 148).

از منظر ساختارگرایی اجتماعی، جنبش‌های انقلابی فقط می‌توانند در قالب تحلیل عامل ساختار قابل فهم باشند و این مستلزم آن است که بدانیم افراد در شرایط ساختاری متفاوت، قواعد تصمیم‌گیری

متفاوتی را به کار می‌برند. این قواعد به نوع فهم عاملیت از روابط ساختاری حال و گذشته مربوط است. با در نظر گرفتن این واقعیت، روشن می‌شود که نقش سازمان‌های انقلابی و ایدئولوژی آنها نقش روابط ساختارها و عاملیت‌هاست. نتیجه این رهیافت ادغام کردن ایدئولوژی در نظریه انقلاب است (پناهی، ۱۳۸۹: ۳۰۴).

مدل: روش مقایسه‌ای اسکاچپول

درحقیقت، اسکاچپول با وارد کردن برخی مؤلفه‌های جدید یا با به هم زدن نسبتِ میان آنها از مارکسیست‌های ساخت‌گرا و حتی مارکسیست‌های دیگر متمایز شده است. مارکسیست‌های جدید نیز با تأکیدشان بر آگاهی طبقاتی و سازمان حزب و نیز علاقه نشان ندادنشان به یافتن پاسخ‌هایی برای سؤالاتی درباره نقش شرایط ساختاری در انقلاب‌ها، به گونه دیگری از وی متمایز شده‌اند.

در روش تطبیقی، هدف اصلی تبیین واقعیت‌های کلان است. مقایسه و تطبیق حائز نقش و جایگاه محوری در همه علوم تاریخی کلان ازجمله جامعه‌شناسی است؛ علومی که موضوعات اصلی مطالعه آنها ساختارهایی بسیار پیچیده، متفاوت و نوظهورند که دارای ویژگی‌های مشترک و جنبه و ابعاد منحصربه‌فردند. در این علوم، برای درک هر ساختار باید آن را با مقولات و الگوهای آرمانی، سنخی رده‌ای یا با ساختارهای دیگر مقایسه کرد (نوذری: ۱۳۸۷: ۲۳۸).

جدول ۱: مقایسه زمینه‌های انقلاب اسلامی ایران و انقلاب مصر

		ایران	مصر
ساختار اقتصادی	تشابه	تغییر کشاورزی معیشتی به کشاورزی پولی، اصلاحات ارضی، غالب شدن شیوه تولید سرمایه‌داری	
	تفاوت	تنزل سهم بخش کشاورزی در تولید ناخالص ملی، تأثیر مستقیم اصلاحات بر رشد مهاجرت روستاییان به شهرها	با رشد مناسب سرمایه‌داری تولید دو طبقه کارگران و مزدور و بورژوازی کشاورزی به وجود آمد، حضور گسترده بورژوازی کشاورزی در دامپروری
ساختار اجتماعی	تشابه	مهاجرت اجتماعی، رشد طبقه متوسط جدید، فساد مالی و اداری، مطالبات اجتماعی نوین	
	تفاوت	طبقه متوسط جدید حاصل سیاست‌های شبه‌مذهبی مدرنیستی شاه بود	رشد اقتصادی و سیاست‌های نئولیبرال اقتصادی زمینه‌ساز رشد طبقه متوسط جدید

		ایران	مصر
ساختار سیاسی	تشابه	دمکراسی صورت و حکومت استبدادی، شخصی بودن قدرت، انحصارطلبی دولت، وابستگی اقتصادی به غرب، فساد گسترده در طبقه حاکم، توسعه وابسته، سرکوب دولتی	
ساختار فرهنگی	تشابه	در انقلاب ایران، ایدئولوژی متکی بر اسلام‌گرایی سیاسی و در انقلاب مصر، ایدئولوژی ترکیبی از ایده پسااسلام‌گرایی و نوعی اسلام‌گرایی اجتماعی شکل گرفت	
	تفاوت	فرهنگ‌های سیاسی پهلوی ناسیونالیسم ترکیبی از لیبرالیسم، محافظه‌کاری، باستان‌گرایی و گرایش‌های مذهبی، فرهنگ سیاسی مقاومت، اسلام شیعی، فرهنگ سیاسی حکومت پهلوی	فرهنگ سیاسی ناسیونالیسم عربی و ناسیونالیسم سنی‌گرا، فرهنگ سیاسی مقاومت، ایدئولوژی چپ مردم‌سالار
پیامد		عدم ائتلاف بین نهادهای حکومت با نیروهای انقلابی ... موفق	ائتلاف گسترده نهادها و سازمان‌ها با نیروهای انقلابی ـ ناموفق

(تحقیقات نویسندگان: ۱۴۰۲ ـ ۱۳۹۹)

اسکاچپول با تأکید بر گوناگونی و وجوه افتراق میان انقلاب‌ها در نظریه‌پردازی کلان و کل‌نگر که قابل تعمیم به تمام انقلاب‌های اجتماعی باشد تردید می‌کند. لذا روش مقایسه تاریخی را پیشنهاد می‌کند تا از این راه ویژگی‌های منحصربه‌فرد هر جامعه انقلابی را شناسایی کند. اگر کسی بخواهد یافته‌های انقلاب‌های گذشته را که در دولت‌های دهقانی روی داده تعمیم دهد و بر این پایه امکان وقوع انقلاب در آینده جوامع صنعتی را پیش‌بینی کند، نتیجه‌بخش‌ترین راه این است که بکوشد معادل‌های کارکردی قابل‌تصور یا بدیلی برای الگوهای علّی تشخیص دهد؛ به‌طوری‌که بتواند آنها را به طور مستقیم برای تغییر و تبدیل انقلابی ساختارهای کشاورزی، اجتماعی و سیاسی به کار گیرد (کوزر، ۱۳۹۳: ۶۳۳).

بحث و تحلیل

تحلیل ساختار سیاسی و اجتماعی مصر

در مطالعه ساختار سیاسی و اجتماعی مصر، نقش و جایگاه ارتش بسیار قابل توجه و تأمل است. ارتش ملی مصر از زمان استقلال تا به امروز همواره فعالیت‌های غیرنظامی فراوانی را در برنامه عملی داشته و از حضور پررنگ در رقابت‌های سیاسی و انتخاباتی تا در دست داشتن مهم‌ترین فعالیت‌های عرصه

اقتصادی، بر اهمیت روزافزون ارتش در معادلات قدرت مصر صحه گذاشته است. نکته جالب‌توجه در جامعه‌شناسی ارتش مصر این است که این نهاد قدرتمند و ذی‌نفوذ داعیه نوگرایی داشته و همواره شعار مبارزه با واپس‌گرایی را سر داده است. ارتش با این شیوه توانسته علاوه بر دستاویزی برای حذف یا تضعیف نیروهای رقیب، طرفداران پرشماری در میان مردم مصر به دست آورد. حمایت ملی از کودتای افسران آزاد را می‌توان آغاز حرکت‌های موفق ارتش در کسب مشروعیت عامه محسوب کرد. در ۲۳ ژوئیه ۱۹۵۲ جنبشی که درون ارتش مصر به نام افسران آزاد شناخته می‌شد، به قدرت رسید و ملک فاروق، پادشاه مصر (۱۹۵۲ ـ ۱۹۳۶) را سرنگون کرد؛ فرایندی که به‌سرعت با اشغال مصر توسط انگلیسی‌ها پایان یافت. در ۱۹۵۶ قانون اساسی جدید تصویب شد و به جمال عبدالناصر، رئیس‌جمهور جدید، قدرت بسیاری داد که از آن جمله حق انتصاب وزرا بود. در مسائل اقتصادی، صنعتی شدن و ملی‌سازی نیز به پیشرفت‌هایی دست یافتند (فضلعلی، ۱۳۹۵: ۱۳۳). از لحاظ تاریخی جنبش افسران آزاد و جنگ‌های مصر با اسرائیل نقش مهم تاریخی ارتش را در تصور عموم مردم مصر تقویت کرد. پس از جنگ با اسرائیل، ارتش مصر در نگاه مردم به نگهبان سرزمین و هویت ملی در برابر تجاوز احتمالی اسرائیل تبدیل شد؛ چراکه در آن مقطع تاریخی، دنیای عرب به‌خصوص مصر هویت ملی خود را در چارچوب خصومت با هویت صهیونیسم و اسرائیل تعریف می‌کرد (مطلبی، ۱۳۹۵: ۱۰۹).

تمام رؤسای جمهور مصر از نجیب تا مبارک (۱۹۸۱ تاکنون) از نظامیان پیشین مصر بوده‌اند و به حفظ قدرت و منافع نهاد ارتش در این کشور تعهد داشته‌اند. بااینکه نظامیان مانند دوره ناصر مقام سیاسی برجسته‌ای در اختیار ندارند، نمی‌توان ادعا کرد که نظامیان مصری به طور کامل از سیاست کنار گذاشته شده‌اند. به ادعای بروکز، تا زمانی که نظامیان مصری بتوانند از لحاظ اقتصادی مستقل باقی بمانند، نقش سیاسی فرمان‌برداری از غیرنظامیان را می‌پذیرند و از صحنه سیاسی کناره می‌گیرند. مبارک نیز به حدی از روابط دوستانه با نظامیان اطمینان دارد که وزیر دفاع ـ ژنرال طنطاوی سلیمان ـ و رئیس ستاد کل ـ هاتاتا ـ را از بین نظامیان گارد کوچک ریاست‌جمهوری انتخاب کرده است (لطیفیان، ۱۳۸۸: ۲۴۵).

دانشگاه الازهر را نیز باید یکی از داعیه‌داران گسترش اسلام و شریعت در مصر و بزرگ‌ترین دانشگاه اسلامی در مصر به شمار آورد. اهمیت الازهر صرفاً در مذهب نیست، بلکه در ساختار سیاسی و اجتماعی مصر از جایگاه مناسبی برخوردار است. درحالی‌که مصر در سال‌های گذشته یکی از مهم‌ترین کانون‌های تحول در خاورمیانه بود و تحولات عربی بیش از هر کشوری در مصر توجه جهان را به خود معطوف داشت، الازهر در میانه جریان‌های تحول‌طلب و خواهندگان حفظ وضع موجود قرار گرفته است (مطلبی، ۱۳۹۶: ۱۹۰).

شاید بتوان گفت دولت‌های سه‌گانه در جمهوری عربی مصر، با تضعیف احزاب سکولار ـ لیبرال، فرایند توسعه را به نفع خود مصادره کرده و خواهان ثبت موفقیت‌ها به نام خود بوده‌اند. این احزاب تاکنون نتوانسته‌اند از رقابت و خصومت میان دولت‌های ادوار مختلف مصر و اسلام‌گرایانی همچون اخوان به‌خوبی بهره بردارند و جایگاه خود را در عرصه قدرت اجتماعی و سیاسی ارتقا بخشند.

تحلیل ساختار سیاسی و اجتماعی ایران در دوره پهلوی

ازغندی می‌نویسد:

> در نظام اقتدارگرایی ایران عصر پهلوی، شخص شاه به‌عنوان عنصر اصلی ساختار اجتماعی، نقش تعیین‌کننده‌ای در پویش تحولات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی جامعه بازی می‌کند. در چنین ساختار اجتماعی سلسله‌مراتبی، نظام سیاسی به خاطر تسلط مطلق شاه بر تمام شئونات جامعه، شکل ویژه‌ای به خود می‌گیرد و تأثیر آن در نحوه کارکرد دستگاه حکومتی متجلی می‌شود. از نکات مهم و جالب چنین نظامی این است که به موازات تجمع قدرت نزد شاه، دستگاه حکومتی از بر عهده گرفتن نقش داوری میان طبقات جامعه پرهیز می‌کند (ازغندی، ۱۳۸۵: ۱۱۳).

وقتی از دربار به‌عنوان قطب دوم قدرت پهلوی سخن به میان می‌آید، وزیر دربار، ملکه، ولیعهد و سایر منسوبان به شاه را در خود جای می‌دهد. این نخبگان درباری نقش مهمی در ساختار قدرت سیاسی ایفا و در کنار شاه، مهم‌ترین تصمیمات سیستم را اتخاذ کردند؛ به‌خصوص در فرایند توسعه که با بهره‌گیری از نخبگان فن‌سالار و مجرب به‌سرعت برنامه‌های موردانتظار را اجرا کردند. معدل درباره نقش دیوان‌سالاری و دربار در ساختار سیاسی پهلوی دوم می‌نویسد:

> دیوان‌سالاری و دربار هرکدام حوزه نفوذ خود را تا پایین‌ترین لایه‌های جامعه گسترش دادند. گسترش نظام دیوان‌سالاری پس از کودتای ۱۳۳۲ ش / ۱۹۵۳ م شروع به کار کرد که باعث افت سازمان‌های بینابینی مانند انجمن‌ها، محافل ادواری، سازمان‌های کشاورزی سنتی و سایر ابعاد زندگی که واسطه بین توده مردم با حکومت بودند گردید. این امر منجر به جدایی حکومت از جامعه شد، که هیچ‌گونه سازمان میانجی قابل‌توجیهی برای ایجاد ارتباط بین این دو وجود نداشت (معدل، ۱۳۸۲: ۷۷ ـ ۷۵).

شاه از طریق مقامات دربار، به‌ویژه شخص وزیر دربار، از اوضاع و رویدادهای کشور و روابط خارجی مطلع می‌شد و درباره مسائل کشور مشورت می‌گرفت.

ارتش نیز ضلع سوم ساختار قدرت شاه است و در تاریخ سی‌وهفت‌ساله حکومت او در تثبیت قدرت نقش مهمی ایفا کرده است. در کودتای ۱۳۳۲ علیه دولت مصدق و روی کار آمدن سرلشکر زاهدی و نیز سرکوب گسترده اعتراضات پانزدهم خرداد ۱۳۴۲ و پس از آن، ارتش دخالت مستقیم داشت و شاه از طریق این ابزار قهرآمیز سعی کرد قدرت بلامنازع خود را به رخ همگان بکشد. حضور نظامی ارتش شاهنشاهی در جنگ ظفار و جانب‌داری مستقیم از پادشاه عمان در ۱۹۷۳ میلادی (۱۳۵۲ ش) گام بعدی در نمایش قدرت ارتش محسوب شد. افزایش بی‌سابقه بهای جهانی نفت این فرصت را در اختیار شاه قرار داد که علاوه بر افزایش چشمگیر بودجه ارتش، مدرن‌ترین جنگ‌افزارهای روز جهان را بخرد و در زمانی کوتاه، نیروهای مسلح ایران را به بزرگ‌ترین ارتش خاورمیانه تبدیل و عنوان ژاندارم خلیج‌فارس را کسب کند. عباسی می‌نویسد:

> یکی از دیدگاه‌هایی که در تحلیل نحوه شکل‌گیری ساختار سیاسی به‌ویژه در عصر پهلوی دوم مطرح است دیدگاهی است که به عنصر نظامیگری و طبقه ارتش به‌عنوان یکی از پایه‌های قدرت حکومت تأکید دارد. افزایش تعداد نیروهای مسلح و نیروهای اطلاعاتی همچون ساواک، سازمان بازرسی شاهنشاهی و رکن دو ارتش در اولویت قرار گرفت. شاه در این راه از کمک‌های آمریکا نیز برخوردار بود و ارتش به‌عنوان قوی‌ترین ستون قدرت شاه و سازمان‌یافته‌ترین نیروی رژیم در اختیار او قرار گرفت (عباسی، ۱۳۸۲: ۲۱۱).

نارضایتی عمومی؛ مقدمه‌ای بر سقوط مبارک

بسیاری از محققان و جامعه‌شناسان انقلاب تحولات منجر به تغییر دولت تونس در ژانویه ۲۰۱۱ را الگویی برای آغاز اعتراضات مردمی در مصر در نظر گرفته‌اند. پورسعید می‌گوید:

> پس از این تحول [تونس]، منطقه عربی یا چنان‌که در محافل عربی گفته می‌شود، خاورمیانه عربی، شاهد پدیده‌ای است که می‌توان آن را سرایت[1] قیام‌های انقلابی یا انتفاضه العربیه به دیگر کشورهای این منطقه نامید (پورسعید، ۱۳۹۰: ۱۶۰).

جرقه اعتراضات مردمی مصر در ۱۵ ژانویه ۲۰۱۱ با تظاهرات شهروندان مصری در مقابل سفارت تونس برای حمایت از انقلاب تونس آغاز شد. دو روز پس از این تظاهرات، یک جوان مصری به نام «عبده عبدالمنعم حماده جعفر خلیفه» در اعتراض به بسته شدن رستورانش و عدم توجه مسئولان به مشکلاتش، در مقابل ساختمان مجلس شعب (مردم) این کشور دست به خودسوزی زد (بشاره، ۱۴۰۲: ۲ / ۷).

---

1. Diffusion.

در آستانه شورش‌های خیابانی سال ۲۰۱۱، اعتراضات و اعتصابات بسیاری از سوی جوانان، دانشجویان، کارگران و گروه‌های مذهبی علیه مبارک و سیاست‌های کلان او به وقوع پیوسته بود. بیکاری و تورم فزاینده، فساد دولت، سیاست خارجی همراه با تسامح در برابر اسرائیل، خصوصی‌سازی و دستمزدهای کم کارگران از عوامل این نارضایتی‌ها بود. جنبش جوانان شش آوریل در آوریل ۲۰۱۱ نقش اول را برضد مبارک ایفا کردند. آنان از طریق فیس‌بوک تجمعات خود را برنامه‌ریزی کردند و توانستند جماعت بسیاری را در میدان التحریر قاهره گرد هم آورند. با اوج‌گیری اعتراضات گروه‌های اپوزیسیون دیگری ازجمله اخوان المسلمین به آن پیوستند و حمایت علنی خود را با طرح مطالبات خود ابراز کردند (مقصودی و حیدری، ۱۳۹۱: ۶۲).

انتخابات ۲۰۱۲ و پیروزی مرسی

پس از کناره‌گیری مبارک، ارتش اوضاع مصر را تحت کنترل قرار داد و به‌سرعت مقدمات برای اصلاح قانون اساسی انجام شد و اکثریت مردم طی همه‌پرسی به اصلاحات پیشنهادی رأی مثبت دادند. متعاقب آن، انتخابات پارلمانی برگزار شد و اخوان المسلمین توانست اکثریت کرسی‌های مجلس را به دست آورد و این مقدمه بود بر انتخابات ریاست‌جمهوری که در سال ۲۰۱۲ برگزار شد و محمد مرسی، نامزد حزب اسلام‌گرای اخوان المسلمین، به ریاست‌جمهوری برگزیده شد.

پس از آن، اخوان المسلمین در پرتو تحولات جدید مصر سعی داشت بیشترین استفاده را از فرصت‌های سیاسی کنونی داشته باشد و موانع و چالش‌های پیش روی خود را کاهش دهد. با توجه به ویژگی مردمی تحولات مصر و گرایش ضداستبدادی آن، در بحبوحه آن روزها، اخوان المسلمین سعی کرد تفکر و رویکرد سیاسی خود را با روندهای دمکراتیک منطبق کند و هدفش نیز دستیابی به نوعی تلفیق میان اسلام‌گرایی، دمکراسی و نوگرایی بود. این رویکرد ضمن حفظ ویژگی اسلام‌گرایی، بهره‌گیری اخوانی‌ها از پتانسیل‌های مردمی برای دستیابی به بخشی از قدرت سیاسی را ممکن می‌دانست و با ایجاد الگویی نوین، چالش‌ها و مخالفت‌های داخلی و خارجی در قبال این گروه را کاهش می‌داد (واقفی، ۱۳۶۰: ۳۹۲). اخوان در این خصوص اقدام به تشکیل حزب آزادی و عدالت کرد و محمد مرسی را به سمت ریاست این حزب برگزید و رسماً تحزب و تکثر در حکومت را پذیرفت (ابراهیمی و دیگران، ۱۳۸۵: ۲۹۶). در انتخابات ریاست‌جمهوری مصر، مردم مصر مرسی را که نامزد حزب اسلام‌گرای اخوان المسلمین بود در مقابل نامزد ارتش (احمد شفیق) برگزیدند. این موضوع نشان دیگری از اقبال مردم مصر به حاکم کردن اسلام و آموزه‌های اسلامی در جامعه مصر است تا از شکل‌گیری حکومت دیکتاتوری همانند دوران زمامداری حسنی مبارک جلوگیری کنند. در این راستا نیز محمد مرسی، رئیس‌جمهور مصر، درصدد ایجاد هماهنگی میان دمکراسی و تعالیم

اسلام و تشکیل دولت دمکراتیک اسلامی بود (قمه‌زاده، ۱۳۹۱: ۱۷۸).

بررسی مسیر تحول و روند حوادث از آغاز انقلاب ۲۰۱۱ به بعد وجود دو پارادکس یا چالش درونی در انقلاب مصر را به‌خوبی عیان ساخت: نخست اینکه ارتش و شورای عالی نظامی که بخش مهمی از بدنه رژیم حاکم بر مصر بودند و انقلابیون قصد داشتند آنان را از اریکه قدرت به زیر بکشند، اکنون میوه انقلاب را چیده‌اند و مدیریت انقلاب را در دست دارند؛ دوم اینکه نهادی چون ارتش که بر پایه نظام سلسله‌مراتبی، قواعد و قوانین خشک و غیرمنعطف و اطاعت بی‌چون‌وچرا بنا شده، مدیریت فرایند گذار به دمکراسی را در اختیار گرفته است. همین تناقضات باعث شده آصف بیات تحولات پس از ۲۰۱۴ مصر را Reflution[1] بخواند و در توضیح آن را پدیده‌ای بداند که نه اصلاحاتِ ساده است، نه انقلابی کامل (دهقانی فیروزآبادی و کریمی، ۱۳۹۳: ۱۰۸ ـ ۱۰۷).

افزایش نارضایتی عمومی

پس از سقوط مبارک، شعارها و گفتمان اخوان المسلمین از حالت آرمان‌گرایانه به واقع‌گرایانه نزدیک شده است. هرچند به قدرت رسیدن این گروه در مصر نگرانی‌هایی برای تل‌آویو ایجاد کرد، وقتی از واشینگتن درخواست کرد کمک‌های مالی ایالات متحده که از زمان رژیم مبارک برقرار بوده است قطع نشود، به معنای پایبندی به توافق با تل‌آویو دانسته شد (سیمبر و نصیرزاده، ۱۳۹۱: ۴۲).

اگرچه مرسی تعهد کرد که رئیس‌جمهور تمام مصری‌ها باشد، او قدرت را تنها در راستای منافع گروه و حامیان خود به کار گرفت. فقدان تجربه حکومت‌داری اخوان المسلمین و عدم تمایل آنها به تقسیم قدرت با سایر گروه‌ها باعث شد مشکلات اخوان مضاعف شود و سایر گروه‌ها حاضر به کمک به آنها برای رفع مشکلات نشوند. با وجود این مشکلات، دولت مرسی تمایل کمی به بازسازی دمکراتیک دستگاه‌های دولتی بازمانده از دوره مبارک نشان داد (عزیزی و کاظمی، ۱۳۹۷: ۱۸۸ ـ ۱۸۷). عملکرد دولت مرسی و اخوان المسلمین در کنار زدن و به حاشیه کشاندن احزاب رقیب به‌خصوص حزب لیبرال الوفد و سیاست‌مداران مشهوری همچون محمد البرادعی و عمرو موسی، دبیرکل حزب سکولار الموتمر، باعث شد آنان ابتکار عمل را به دست گیرند و خواهان استعفای مرسی از ریاست‌جمهوری شوند. مرسی و حزب اخوان نتوانستند رضایت سکولارها را به دست آورند و پیوندی میان اسلام و دمکراسی برقرار کنند. بسیاری از احزاب چپ نیز همچون حزب ائتلاف مردمی سوسیالیست‌ها، حزب تجمع و حزب سوسیالیست نیز از کودتا برضد مرسی حمایت کردند. اسلام‌گرایان سلفی نیز که در ۲۰۱۱ از مرسی حمایت کرده بودند،

---

۱. ترکیبی از Revolution و Reform.

به جمع حامیان کودتا پیوستند و در برابر مرسی قرار گرفتند. این گروه برای دامن زدن به اختلافات مذهبی، ضریح قبور برخی از اولیا را که مردم مصر و به‌ویژه صوفیان به آنان ایمان داشتند و به زیارتشان می‌رفتند به آتش کشیدند (اکوانی و کیانی، ۱۳۹۳: ۱۷۲ ـ ۱۷۱).

اخوان پس از پیروزی گسترده در انتخابات پارلمانی اعلام کرد در انتخابات ریاست‌جمهوری کاندیدایی نخواهد داشت، اما با نزدیک شدن به انتخابات تغییر موضع داد و توانست در مرحله دوم پیروز انتخابات شود. تغییر موضع اخوان و در دست داشتن ریاست‌جمهوری علاوه بر پارلمان، از سوی مخالفان به تمامیت‌خواهی اخوان تعبیر شد (دومانلو و دیگران، ۱۳۹۳: ۴۷).

رویدادهای ژانویه و فوریه ۲۰۱۱ در مصر را به‌سختی می‌توان شاهدی بر وقوع انقلاب تلقی کرد؛ چراکه تغییرات کیفی در ساختارهای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی که لازمه انقلاب موفقیت‌آمیز است دیده نشد. رژیم سیاسی بدون ایجاد تغییرات بنیادین و دست‌نخورده باقی ماند. به‌علاوه، ارتش همچنان اکثریت نخبگان سیاسی را در اختیار داشت و بخش بزرگی از نخبگان اقتصادی مصر همچنان در قدرت حضور داشتند. انقلاب تنها زمانی می‌تواند موفق عمل کند که ساختار سیاسی سابق به طور قابل‌ملاحظه‌ای تضعیف و با حضور رژیم جدید متحول شود. همچنین باید ائتلافی میان نیروهای انقلابی با متخصصان تکنوکرات بی‌طرف و غیرجانب‌دار شکل گیرد و از سرکوب آنان به‌شدت پرهیز شود (Khlebnikov, 2016: 88).

نقش ارتش در عزل مرسی

حضور گسترده مخالفان مرسی در میدان‌های مهم قاهره بار دیگر به خشونت گرایید و بر جای ماندن ده‌ها کشته و زخمی باعث شد قوه قضائیه به ارتش دستور دهد رهبران اخوان المسلمین را دستگیر و مرسی را از قدرت برکنار کند. برکناری مرسی به تقویت قدرت ارتش منجر شد. ارتش از موضع قدرت، قانون اساسی را اصلاح و از نفوذ و امتیازات سیاسی و اقتصادی خود حمایت کرد و به قدرت خود در نظام سیاسی آینده جنبه‌ای قانونی بخشید. پیروزی السیسی در انتخابات ۲۰۱۴ ریاست‌جمهوری در مصر منجر به بازگشت جمهوری نظامیان که ریشه در انقلاب ۱۹۵۲ مصر داشت شد و شکل‌گیری دولت مدنی و غیرنظامی را که یکی از شعارهای جنبش ۲۰۱۱ مصر بود، به سراب تبدیل کرد. در مارس ۲۰۱۴، ۵۲۹ تن از طرفداران مرسی به اتهام حمله به پلیس به مرگ محکوم شدند. این محکومیت، تنها طی دو جلسه صورت گرفت و یکی از دادرسی‌های بی‌سابقه در دهه‌های اخیر مصر بوده است (دهقانی فیروزآبادی و کریمی، ۱۳۹۲: ۱۰۶).

زمینه‌های اجتماعی وقوع انقلاب اسلامی ایران

شاه ایران که به‌دنبال کودتای نظامی برضد محمد مصدق، نخست‌وزیر جبهه ملی ایران، مهم‌ترین منتقد سیاست‌هایش را در دهه سی شمسی از قدرت حذف کرده بود، با شروع دهه چهل منشور شش‌ماده‌ای انقلاب سفید شاه و مردم را اجرا کرد. اصلاحات ارضی و دادن حق رأی به زنان به چالشی بزرگ میان او و روحانیت دینی تبدیل شد. سخنرانی امام خمینی‌ﷺ ضد انقلاب سفید نیز باعث دستگیری ایشان در سحرگاه پانزده خرداد شد. این اقدام رژیم باعث برپایی تظاهرات گسترده در شهرهای مختلف ایران شد که به خشونت گرایید، ولی پس از سه روز کشتار مردم توسط نیروهای مسلح، اوضاع آرام و امام خمینی‌ﷺ تبعید شد.

در اواسط دهه پنجاه شمسی پس از انفجار قیمت نفت در بازارهای جهانی، درآمدهای هنگفتی نصیب دولت ایران شد. شاه از این فرصت تاریخی بهره برد و برنامه‌های نوسازی و مدرنیزاسیون را با شتاب فزاینده اجرا کرد. اما عدم ایجاد توازن میان حوزه‌های مختلف فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی نتوانست حکومت را در جلب رضایت عامه مردم موفق کند.

اگرچه شاه به نوسازی ساختار اجتماعی و اقتصادی کمک کرد، برای ایجاد نظام سیاسی یعنی امکان دادن به تشکیل گروه‌های فشار، باز کردن عرصه سیاست به روی نیروهای مختلف اجتماعی، ایجاد پیوند بین رژیم و طبقات جدید، حفظ پیوندهای موجود بین رژیم و طبقات قدیم و گسترش دادن پایگاه اجتماعی سلطنت که به‌هرحال عمدتاً به سبب کودتای نظامی ۱۳۳۲ به حیات خود ادامه می‌داد، چندان کاری انجام نداد. شاه همچون پدرش به جای نوسازی نظام سیاسی، قدرتش را بر سه رکن حکومت پهلوی استوار ساخت: نیروهای مسلح، شبکه حمایت دربار و بروکراسی عریض و طویل دولتی (آبراهامیان، ۱۳۷۸: ۳۹۸).

عامل مهمی که زمینه را برای حرکت‌های انقلابی در ایران فراهم ساخت، توجه نکردن به تغییر ساختار سیاسی کشور و ایجاد تناسبی بین رشد سیاسی و اقتصادی جامعه بود. تمام قدرت‌ها در شخص شاه تمرکز یافت و ابزار حکومت او گروه کوچکی از درباریان و تکنوکرات‌ها بودند که بقای آنان در مقامات سیاسی و دولتی به وفاداری مطلق آنان به شخص شاه و پیروی بی‌چون‌وچرا از افکار و خواست‌های او بستگی داشت (ذهیری، ۱۳۷۶: ۱۵۲).

برنامه‌های فرهنگی شاه نیز موجب واکنش‌های تندی از سوی طبقه روحانیت و اسلام‌گراها شد. اقداماتی نظیر فعالیت آزادانه کاباره‌ها و مشروب‌فروشی‌ها، نمایش فیلم‌های سینمایی با مضامین خاص و تقویم رسمی شاهنشاهی روحانیت را در مقابل شاه قرار داد. حکومت پهلوی دوم در راستای اهداف توسعه

کوشید با هویت‌سازی جدید، زمینه را برای تغییر در فرهنگ ایجاد کند و برای همین، آنچه را با الگوی غربی توسعه همسان نبود، به کناری نهاد و با استفاده از هویتی جدید مقدمات مشروعیت‌بخشی به خود و زمینه اجرای الگوهای تحمیلی توسعه را فراهم کرد (کفاش، ۱۳۹۱: ۲۴).

انگیزه‌های مردم برای انقلاب اهداف و ارزش‌های آنها را شکل می‌داد که به‌تدریج در خواسته‌های آنها و رهبرانشان ظاهر و نهایتاً در قانون اساسی نیز منعکس شد. درواقع، نظام ارزشی جدیدی پایه‌ریزی می‌شد که عناصر مهم آن از بین بردن بی‌عدالتی و نابرابری، استبداد، وابستگی به غرب و تمایل بیشتر به مذهب، ایثار و انسجام بود (رفیع‌پور، ۱۳۷۷: ۱۲۷).

در جمع‌بندی می‌توان گفت عناصر ناهمگون تشکیل‌دهنده جامعه ایران از یک طرف و عوامل بیرونی از طرف دیگر باعث نظام اجتماعی ناموزون و ناهماهنگ شد و این نظام ناموزون همراه با نفوذ و گسترش سرمایه‌داری اروپایی قرن نوزدهم و اقتصاد جهانی قرن بیستم باعث توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی ناپایدار و ناموزون در ایران شد (اسماعیلی و بیانی، ۱۳۹۱: ۱۸۷).

رویارویی مستقیم مردم و حکومت در ۱۹۷۹

در هفدهم دی و به‌دنبال انتشار مقاله‌ای در روزنامه ***اطلاعات*** که امام خمینی‌ﷺ را به باد توهین گرفته بود سلسله‌تظاهراتی در کشور به پا شد که دامنه‌اش تا بهمن ۱۳۵۷ (فوریه ۱۹۷۹) و سقوط حکومت سی‌وهفت‌ساله محمدرضاشاه پهلوی ادامه یافت. امام خمینی‌ﷺ در دوازدهم بهمن (یکم فوریه) به ایران بازگشتند. واپسین واقعه در جمعه‌شبِ بیستم بهمن رخ داد. گارد شاهنشاهی برای سرکوب شورش همافران و دانشجویان افسری در یک پادگان بزرگ نظامی نزدیک میدان ژاله وارد عمل شد. پس از شش ساعت نبرد شدید، شورشیان گارد شاهنشاهی را به عقب‌نشینی واداشتند، بین مردم اسلحه پخش کردند و سنگرهای خیابانی ساختند. فردا صبح زود چریک‌ها و شورشیان نیروی هوایی کامیون‌های پرازاسلحه را به دانشگاه تهران رساندند و به یاری صدها تن از مردم مشتاق در همان روز به نُه کلانتری و کارخانه اصلی اسلحه‌سازی شهر با موفقیت حمله کردند. در پایان آن روز شهر پر از اسلحه بود. روز بعد، یکشنبه ۲۲ بهمن (یازدهم فوریه) در ساعت دو بعدازظهر فرمانده ستاد ارتش اعلام کرد که ارتش در مبارزه بین بختیار و شورای انقلاب بی‌طرف خواهد ماند و در ساعت شش بعدازظهر رادیو اعلام کرد: «اینجا تهران است، صدای راستین ملت ایران، صدای انقلاب.» پس از دو روز نبرد شدید، انقلاب اسلامی تحقق یافت و نظام دوهزاروپانصدساله شاهنشاهی منقرض شد (آبراهامیان، ۱۳۷۸: ۴۸۹ ـ ۴۸۸).

یافته‌ها

انقلاب را می‌توان حرکتی مردمی برای سرنگونی رژیم سیاسی موردمناقشه دانست که با در هم ریختن ساختارهای طبقاتی و ارزش‌های بنیادین، ساختارها و ارزش‌های نوینی را پایه‌گذاری می‌کند.

توضیح رویدادهای سیاسی کلیدی در ناکامی انقلاب مصر بدون توجه به ساختارهای اجتماعی بی‌معناست. برای پاسخ به پرسش‌های کلیدیِ چرا شورش توده‌ای در آن زمان رخ داد و چگونه به طور مؤثر سرکوب شد، ما نیاز به توضیحی داریم که طبقه و ساختار را جدی بگیرد (Nada Matta, 2023).

برخی صاحب‌نظران عملکرد دولت مرسی و نیز ضعف یا ناتوانی کامل نهادها و جامعه مدنی مصر را مقدمه تزلزل دولت و درنتیجه از بین رفتن انتقال دمکراتیک دولت دانستند که موجب شد ارتش از خلأ قدرت ایجادشده به‌خوبی بهره برد و برضد مرسی کودتا کند و او را کنار زند (منتظری، ۱۴۰۱).

در بررسی حرکت انقلابی مصر شاهد هستیم که در تجمعات از آینده سیاسی مصر سخنی به میان آورده نمی‌شود. صرفاً برکناری مبارک از صحنه قدرت مطلوب نظر است. حتی جماعت اخوان المسلمین که ابتکار عمل را در دست داشت و تجمعات را از میانه تا پایان سازمان‌دهی کرد برنامه روشنی برای آینده پسامبارک ترسیم نمی‌کند. اگرچه در مطالعه اهداف اخوان المسلمین خوانده‌ایم که این جنبش خواهان برقراری حکومتی اسلامی و بر مبنای دستورهای قرآن و تعالیم شریعت اسلام است، آنچه در ۲۰۱۱ مشاهده شد کسب قدرت سیاسی و اکتفا به تغییر حکومت بوده است. ایجاد تغییرات و اصلاحات در قانون اساسی نیز مؤید این نکته است. در اصلاحات ایجادشده در قانون اساسی بندهایی که نشان دهد ساختارهای مهم اجتماعی دچار دگرگونی شده‌اند دیده نمی‌شود. همچنین ارزش بنیادین جامعه سیاسی مصر که همانا حکومت جمهوری عربی بر مبنای اتکا به آرای عمومی است دست‌نخورده باقی مانده و درواقع ابقا شده است.

نویسندگان مقاله به این نتیجه دست یافته‌اند که حتی اگر دولت مرسی با شبه‌کودتای ارتش در ۲۰۱۳ سقوط نمی‌کرد، احتمالاً معنا و مفهوم انقلاب شامل آن نمی‌شد؛ زیرا از ابتدا به‌عنوان پیش‌فرض پذیرفته‌ایم که انقلاب باید شامل ایجاد دگرگونی‌های اساسی در ساختار اجتماعی و ارزش‌های جامعه سیاسی باشد و جایگزینی مرسی به جای مبارک و سهم اخوان المسلمین از قدرت برای وقوع یک انقلاب بسیار ناچیز است. حضور فعالانه طبقه ارتش نیز بسیار قابل تأمل است. ارتش نهادی است قدرتمند و سهیم در قدرت سیاسی، اجتماعی و اقتصادی مصر و هیچ‌گاه دولت‌های ادوار مختلف مصر نتوانسته‌اند آن را به‌کلی نادیده بگیرند و کنار بزنند. مرسی و اخوان نیز از انجام آن ناتوان ماندند و همین ارتش درنهایت با گروه‌های اپوزیسیون ـ به‌ویژه سکولارها و لیبرال‌ها ـ همراه شد و موجبات عزل مرسی و به زندان

انداختن اعضای دولت او و ممنوعیت فعالیت اجتماعی و سیاسی اخوان المسلمین را فراهم کرد.

با نگاهی به دوقطبی‌سازی طرد و نفرت از مرسی و جریان اخوان، آیا امکان بازگشت هماهنگی به مصریان و متحد شدن آنها مانند سال ۲۰۱۱ وجود دارد یا در یک دور باطل بی‌پایان از اتهامات و اتهامات متقابل باقی خواهند ماند؟ یک طرف با ناتوانی انقلاب را باخت و طرف دیگر مجال را برای تقویت حکومت سکولار فراهم کرد. این شکست باعث خواهد شد که ما سالگرد انقلاب ۲۵ ژانویه را به زمانی برای گریه و اندوه تبدیل کنیم (Fetouh, 2023).

ناگاساوا می‌نویسد:

> در جریان انقلاب اخیر، فعالان جوان که ادعا می‌کنند جوانان اخوان المسلمین هستند (شباب الاخوان)، در مقاومت در برابر مقامات میدان تحریر حضور داشتند و در کنار طرف مقابل با لیبرال‌ها و نیروهای چپ بودند. شکاف جدی میان این جوانان و رهبران قدیمی و محافظه‌کار از لحاظ ایدئولوژی سیاسی وجود دارد. ازجمله کسانی که از جوانان حمایت می‌کنند رهبران سابق مدعی سازمان هستند که محافظه‌کاران اخراجشان کردند. درنتیجه، رهبر کنونی محافظه‌کار حزب آزادی و عدالت را راه‌اندازی کرد، درحالی‌که جوانان و نیروهای مختلف از سازمان‌های دیگر احزاب سیاسی جداگانه‌ای را تشکیل دادند. به این ترتیب، حداقل پنج حزب وابسته به اخوان المسلمین وجود داشته است (Nagasawa, 2012: 272).

حال، ایران را در شرایط مشابه انقلابی ارزیابی می‌کنیم: گرچه تا پیش از دی ۱۳۵۶ به‌روشنی سخنی از انقلاب در میان مردم، گروه‌های سیاسی اپوزیسیون، طبقات مختلف اعم از بازار، طبقات متوسط، کارگران، روحانیت و شخص امام خمینی‌ﷺ مطرح نبود، سال‌ها قبل امام امت در کتاب ***ولایت فقیه***، به عربی ***الحکومة الاسلامیه***، بر ضرورت تشکیل حکومت اسلامی و حاکمیت فقه شیعه تأکید کرد و پس از سقوط شاهنشاهی پهلوی به آن نمود عملی داد. انقلابیون ایران در ۱۹۷۹ و پس از استقرار در قدرت، دو رفراندوم برگزار کردند که نتایج این همه‌پرسی‌ها برای فهم مفهوم انقلاب بسیار حائز اهمیت است: همه‌پرسی تعیین نوع نظام که با رأی قریب‌به‌اتفاق شرکت‌کنندگان منجر به تغییر شیوه حکومت از پادشاهی به جمهوری اسلامی شد و رفراندوم دوم که قانون اساسی سراسرمتحول‌شده نیز با اکثریت مطلق مردم به تصویب رسید و طی آن ساختارهای سیاسی و اجتماعی نوین جانمایی شدند. می‌توان گفت رفراندوم اول موجب تغییر ارزش‌های بنیادین شد و رفراندوم دوم ارزش‌های بنیادین و ساختارهای اجتماعی را متحول کرد. در متن قانون اساسی نوین و ماده‌های آن، اصولی گنجانده شده که هریک گویای بسیاریِ دگرگونی است. حاکمیت خداوند، مرجعیت دینی شیعه، ولایت مطلقه فقیه، اتکا به آرای

عمومی به شیوه جمهوری برای انتخاب سران قوه مجریه و مقننه و نیز شوراهای اسلامی شهر و روستا، حقوق ملت (شامل حق مسکن، تحصیل رایگان، آزادی بیان، آزادی تجمعات، ممنوعیت شکنجه و...)، وظایف و اختیارات رهبر، تفکیک قوا، شورای نگهبان، مجلس خبرگان رهبری، استکبارستیزی و دفاع از مظلومان در سراسر جهان به معنای اصل سیاست خارجی همه و همه نشان از ایجاد تحول در انقلاب ۱۹۷۹ ایرانیان دارد. استمرار این دولت انقلابی و حرکت از مرحله حفظ نظام به تثبیت نظام، بازنگری قانون اساسی و نیز اجرای سیاست‌های اقتصادی مختلف اعم از برنامه‌های توسعه، چشم‌انداز نظام، اجرای اصل ۴۴ و حمایت از خصوصی‌سازی در این راستا قابل مطالعه و بررسی جامعه‌شناسانه‌اند.

نتیجه

توانایی رژیم‌های نوظهور سیاسی در ایجاد تغییرات بنیادین ساختاری به‌خصوص در ساختارهای اجتماعی نقش تعیین‌کننده در بقا، تثبیت و شکست انقلاب‌ها دارند. طبق این اصل در مصر هیچ‌گونه دگرگونی بنیادین در جابه‌جایی قدرت خلق نشد: رئیس‌جمهور قانونی جای خود را به رئیس‌جمهور قانونی دیگری داده بود، ارتش همچنان در ساختار سیاسی قدرت‌نمایی می‌کرد و لیبرال‌ها مانند قبل نقش میانجی میان مصر و غرب را ایفا می‌کردند. نارضایتی عمومی یک سال پس از استقرار مرسی تشدید و درنهایت به دخالت قوه قضائیه و ارتش برای برکناری مبارک منجر شد. به همین ترتیب، رئیس‌جمهور بعدی، السیسی نیز بر نوار همیشگی جامعه سیاسی مصر حرکت کرد و هیچ‌گونه دگرگونی از مرسی به سیسی نیز دیده نشد. شاید بتوان گفت در مصر هیچ اراده‌ای برای تغییرات بنیادین وجود ندارد. هیچ شخص و گروه و تشکیلاتی در عمل خواهان انقلاب نیست. تغییر وضع موجود شاید تنها هدف اپوزیسیون مصر است. حتی لیبرال‌ها و سکولارها نیز ضد ساختار اجتماعی مصر سخنی به میان نمی‌آورند.

درمقابل، ایران شرایط بسیار متفاوتی را تجربه کرد: امام خمینی‌ﷺ به‌سرعت دولت موقت را مأمور برگزاری دو همه‌پرسی کردند که تکلیف انقلاب را روشن ساخت، ارزش بنیادین به طور مطلق دگرگون شد و نظام شاهنشاهی موروثی جای خود را به جمهوری اسلامی با رهبری ولیّ مطلقه فقیه داد، شورای نگهبان با هدف نظارت بر اسلامی و قانونی بودن مصوبات مجلس و صلاحیت کاندیداهای ریاست‌جمهوری و مجلس تشکیل شد، مجلس خبرگان رهبری برای نظارت بر عملکرد رهبر و تعیین جانشین رهبر ایجاد شد، قانون اساسی نوین متحول شد، سیاست خارجی استکبارستیز تدوین شد، نهادهای انقلابی به‌ویژه سپاه پاسداران تأسیس شد، نظام اقتصادی فئودالی و نهاد دربار حذف شد، روحانیت و بازار به بخشی از مجموعه‌های تأثیرگذار در قدرت سیاسی تبدیل شد، درنهایت، آنچه پدیدار شد رژیم سیاسی بود که از لحاظ شکل و ماهیت بسیار متفاوت با رژیم سیاسی سابق و دارای ارزش‌های

بنیادین و ساختارهای طبقاتی و اجتماعی کاملاًتحول‌یافته بود. بنابراین، در جامعه‌شناسی سیاسی اطلاق انقلاب برای آن مناسب است. با بررسی تمام مسائل و جنبه‌های موردبحث، این فرضیه که دگرگونی‌های عمیق در پیروزی انقلاب اسلامی ۱۹۷۹ ایران و فقدان این دگرگونی‌ها در شکست انقلاب ۲۰۱۱ مصر مؤثر بوده‌اند کاملاً تأیید و اثبات شده است.

نتایج حاصل از تحقیق نشان داد ایجاد تحولات بنیادین در ارزش‌ها و ساختارهای اساسی جامعه سیاسی شاخص بسیار مهمی برای تعیین‌کنندگی وقوع یا عدم وقوع انقلاب است. بنابراین، توصیه می‌شود در مطالعات و تحقیقاتی که درباره انقلاب‌های اجتماعی پس از این انجام خواهد شد، توجه به این نکته اساسی مد نظر نویسندگان و پژوهندگان قرار گیرد.

همچنین پیشنهاد می‌شود در مطالعه رویدادهای ۲۰۱۱ مصر، از تعبیر برکناری حسنی مبارک و تحولات پس از آن به «انقلاب مصر» پرهیز شود؛ چراکه انقلاب مستلزم ایجاد دگرگونی‌هایی بسیار فراتر از تغییر قوای حاکمه است، که در این نوشتار به طور تفصیلی به آن پرداخته شد. لذا کاربست واژه «انقلاب» را باید منحصر به رویدادهایی از جوامع دانست که دست‌کم دو شرط تغییر در ارزش‌های بنیادین و ساختارهای رایج اجتماعی را داشته باشند.

برای جوامعی که دچار تغییر در رژیم سیاسی شده، اما حکومت نوپا امکان دگرگونی در ارزش و ساختار را نداشته، لازم است واژه‌های رایج ازجمله جنگ داخلی یا کودتا به کار گرفته شود. در غیر این صورت، اندیشمندان و صاحب‌نظران جامعه‌شناسی سیاسی با کمک گرفتن از دانشمندان زبان و ادبیات، به واژه‌سازی روی آورند تا به سبب کمبود واژه‌های مناسب، به‌اجبار از واژه «انقلاب» استفاده نکنند.

مطلوب است دستاوردهای این اثر پژوهشی در جامعه‌شناسی انقلاب‌ها مورد استناد واقع شود تا ملاک سنجش مشخصی برای رسیدن به نتایج مطلوب به دست آید و دلایل متقن و مشخصی برای پیروزی یا شکست انقلاب‌ها با اِعمال روش مذکور حاصل شود.

منابع و مآخذ

۱. آبراهامیان، یرواند (۱۳۷۸). ***ایران بین دو انقلاب***. ترجمه کاظم فیروزمند و دیگران. تهران: مرکز.

۲. ابراهیمی، محمد و دیگران (۱۳۸۵). ***اخوان المسلمین مصر***. ترجمه مطالعات اندیشه‌سازان نور. تهران: اندیشه‌سازان نور.

۳. ازغندی، علیرضا (۱۳۸۵). ***نخبگان سیاسی ایران بین دو انقلاب***. تهران: قومس.

٤. اسکاچپول، تدا (۱۳۸۲). دولت رانتیر و اسلام شیعی در انقلاب ایران. ترجمه محمدتقی دلفروز. ***فصلنامه مطالعات راهبردی***. ٦ (۱). ۱٤۱ ـ ۱۱۹.

۵. اسماعیلی، علیرضا و علی بیانی (۱۳۹۱). روند ساختار و کارکرد توسعه سیاسی ـ اقتصادی از اصلاحات ارضی تا انقلاب اسلامی ۱۳۵۷ ـ ۱۳٤۰. ***ماهنامه علمی تخصصی صدای جمهوری اسلامی ایران***. ۱۰ (۳). ۱۹۲ ـ ۱۷۷.

٦. اکوانی، سید حمداله و امران کیانی (۱۳۹۳). هژمونی و شکست اخوان المسلمین مصر (۲۰۱۳ ـ ۲۰۱۱)؛ چرخش فرصت‌های سیاسی و زمینه‌های داخلی. ***فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل***. ۱ (٤). ۱۷۸ ـ ۱۵۵.

۷. بشاره، عزمی (۱٤۰۲). انقلاب مصر از ژوئیه تا ژانویه. ترجمه رامین حسین آبادیان. تهران: نشر ایران.

۸. پناهی، محمدحسین (۱۳۸۵). اثر انقلاب اسلامی در نظریه‌های وقوع انقلابات. ***دوماهنامه پژوهش حقوق و سیاست***. ۸ (٤). ۵۲ ـ ۷.

۹. پورسعید، فرزاد (۱۳۹۰). بررسی مقایسه‌ای انقلاب اسلامی ایران و انقلاب مصر. ***فصلنامه مطالعات راهبردی***. ۲ (۲). ۱۹۸ ـ ۱۵۹.

۱۰. دهقانی فیروزآبادی، سید جلال‌الدین و پریسا کریمی (۱۳۹۳). نظامیان و گذار به دمکراسی در کشورهای عرب: مطالعه موردی نظامیان در تحولات سیاسی ـ اجتماعی مصر (۲۰۱۵ ـ ۲۰۱۱). فصلنامه ***پژوهش‌های روابط بین‌الملل***. ۱ (٤). ۱۲۲ ـ ۸۷.

۱۱. دومانلو، طیبه و دیگران (۱۳۹۳). دمکراسی یا اقتدارگرایی: ناکامی سیاسی اخوان المسلمین. فصلنامه ***پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام***. ٤ (۱). ۵۳ ـ ۲۸.

۱۲. ذهیری، علیرضا (۱۳۷٦). تأثیر اصلاحات ناهمگون در وقوع انقلاب اسلامی ایران. مجموعه مقالات ***اولین سمینار انقلاب اسلامی***. قم: دفتر نشر معارف.

۱۳. رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۷۷). ***توسعه و تضاد***. تهران: شرکت سهامی انتشار.

۱٤. رهدار، احمد (۱۳۸٤). انقلاب اسلامی ایران؛ چالشی بر تئوری‌های ساخت‌گرا. فصلنامه ***آموزه***. ۷ (۱). ۲۸ ـ ۷.

۱۵. سید امامی، کاووس (۱۳۷٤). روش‌های تاریخی ـ تطبیقی در آثار اسکاچپول و تیلی. فصلنامه ***دین و ارتباطات***. ۱ (۳). ۱۷۰ ـ ۱۵۵.

۱٦. سیمبر، رضا و حسین نصیرزاده (۱۳۹۱). بیداری اسلامی و سنخ‌شناسی گفتمان اخوان المسلمین. فصلنامه ***پژوهش‌های روابط بین‌الملل***. ۱ (٤). ۵۲ ـ ۲۵.

۱۷. عباسی، ابراهیم (۱۳۸۳). ***دولت پهلوی و توسعه اقتصادی***. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

۱۸. عزیزی، هوشنگ و علی‌اصغر کاظمی (۱۳۹۷). اخوان المسلمین مصر در قدرت و دلایل ناکامی سیاسی. فصلنامه ***سیاست جهانی***. ۷ (۱). ۱۹۵ ـ ۱٦۷.

۱۹. فضلعلی، رضا (۱۳۹۵). نقش ارتش در فرایند دولت ـ ملت‌سازی در مصر. روزنامه ***اطلاعات***. چهارشنبه ۱۳۹۵/۰۱/۲۵.

۲۰. قمه‌زاده، وحیده (۱۳۹۱). ***نقش اخوان المسلمین در بیداری اسلامی در مصر***. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه تربیت معلم.

۲۱. کفاش، امید (۱۳۹۱). ***درآمدی تحلیلی بر انقلاب اسلامی ایران***. تهران: فرانما.

۲۲. کوزر، لوئیس و برنارد روزنبرگ (۱۳۷۸). ***نظریه‌های بنیادی جامعه‌شناختی***. ترجمه فرهنگ ارشاد. تهران: نشر نی.

۲۳. لطیفیان، سعیده (۱۳۸۸). مداخله نظامیان در سیاست خاورمیانه. فصلنامه ***سیاست***. ۳۹ (۲). ۲۵۰ ـ ۲۲۵.

۲٤. لیتل، دانیل (۱۳۷۳). ***تبیین در علوم اجتماعی***. ترجمه عبدالکریم سروش. تهران: صراط.

۲۵. مطلبی، مسعود (۱۳۹٦). الازهر و روندهای سیاسی مصر پس از انقلاب ۲۵ ژانویه ۲۰۱۱. فصلنامه تخصصی ***علوم سیاسی***. ۱۳ (۲). ٦۸ ـ ۲۳.

۲٦. معدل، منصور (۱۳۸۲). ***طبقه، سیاست و ایدئولوژی در انقلاب ایران***. ترجمه محمدسالار کسرایی. تهران: نشر باز.

۲۷. مقصودی، مجتبی و شقایق حیدری (۱۳۹۱). نقش ابزارهای تازه ارتباطی در پیشبرد جنبش‌های شمال آفریقا. ***اطلاعات سیاسی و اقتصادی***. ۲۹ (٤). ۵۹ ـ ٤٤.

۲۸. منتظری، آرمین (۱٤۰۱). تجربه شکست‌خورده. روزنامه ***هم‌میهن***. ۱٤۰۱/۱۱/۲٤.

29. Abo el-Fetouh, Amira (2023). ***We did not preserve, protect or take proper care of the revolution; that's the reality***. 24 January 2023: https://middleeastmonitor.com
30. Khlebnikov, A. (2016). Why did the 2011 Egyptian Revolution fail?. ***Center European journal of international and security studies***. 10 (1).
31. Nada Matta (2023). ***Class Dynamics Explain the Egyptian Revolution***. 04.25.2023: https://catalystjournal.com/04.25
32. Nagasawa, E. (2012). ***Comparing Two Egyptian Revolutions: 1952 vs. 2011***. Tokyo: Hitotsubashi University Repository.
33. Seidman, S. (1994). ***Contested knowledge, Social theory in the post modern Era***. Oxford: Blackwell publisher.